

Demarcsek Zsuzsa
Kácsor-Ignác Gabriella
Kovács Zsuzsanna

Néptánc- Oskola Táncművészet

Művészeti Iskolák alapfok 1-6. évfolyama számára

Folklórismeret 4. fejezet

JELES NAPOK - Az emberi élet fordulói

Mielőtt az idei témakörök közé csapnánk, egy feladat segítségével elevenítsétek fel az azokról tanultakat! Kössétek össze a jeles napokat egy-egy hozzájuk kapcsolódó mozzanattal, tárggyal, személlyel!

Viselet meglazítása

Gyertyás tánc

Templomba menet letakarják a gyermeket

Párok összeéneklése

Endogámia, exogámia

Valburga

Boldogasszony ágya

A böjtölést már megemlítettük az adventi időszakkal kapcsolatosan. Böjt alkalmával az emberek lemondanak valamilyen tevékenységükről, így emelve ki egy fontosabb eseményt. A néphagyományban a böjt alkalmával legtöbbször a megevett étel mennyiségét csökkentették. Nem gondolva az evésre, nem törődve a főzéssel, több idejük maradt elmélkedni, imádkozni. Lelkük megtisztul, megújul, mint ahogy a természet is a tavasz beköszöntével.

A nagyböjt időszaka hamvazó szerdától húsvét vasárnapjáig tartott. Ebben az időszakban Jézus negyvennapos böjtölésére, kínszenvedésére emlékeznek a hívők. Nem esznek húst vagy egyéb állati eredetű ételt, és zsírt sem használnak.

Az igazán mélyen hívők pedig negyvenelést tartottak, azaz napjában csak egyszer ettek naplemente után, így húsvétig csak negyvenszer vettek magukhoz ételt. Aki nem tartotta be ezt a szigorú böjtöt, az is tartózkodott a jóllakástól, így reggel és este keveset evett, s csak ebédkor lakott jól. Ez a tartózkodás azonban nem csak az étkezésben nyilvánult meg. Igyekeztek a nagyböjtben csendesebben élni. Nem tartottak ilyenkor táncos estétet, és lakodalmat sem ültek, az idősebbek még csak nem is énekeltek. Tilos volt a színjáték, a bírói tárgyalás és a testi fenyítés is. Ilyenkor egyszerűbb, sötétebb viseletbe öltöztek még a leányok és a menyecskék is. A tilalmak ellenére a falu fiataljaitól nem várták el a visszahúzódást, elcsendesedést.

A böjti vasárnapokon különböző játékokat találtak ki, a leányok pedig faluszerte karikáztak.

A keresztrejtvény megoldása mutatja meg az idei első ünnepi időszakot.

Megfejtés:

1. Ha jól kinyitjátok a füleiteket, akkor minden délben hallhatjátok jól zengő hangját.
2. Hogy nevezték Jézus édesanyját?
3. December 26-ára esik ez a szokás, mely pogány eredetű zajkeltés kíséri.
4. A fiút ilyenkor veszik be maguk közé a nagyobbak.
5. Jézus születési helye.
6. Ennek az ünnepünknek az elnevezése a görög pentekosztész szóból származik.
7. Ezzel a szokással a tavasz kezdetét ünnepelték vasárnaponként, miközben a „Bújj, bújj” kezdetű dalt énekelték.
8. Karácsonyt megelőző időszak.

*Krasznai református templom. Kraszna,
Szilágy m.
(Gyűjtötte: Tagán Galimdzsán, 1941)*

Az összejövetelek helyszíne korosztályonként más-más volt, de mindig egy nagyobb téren gyülekeztek, hogy legyen elég helyük a szórakozáshoz. Kedvelt helyszínek voltak a patakpart, a keresztutak, a dombtetők, a templomkertek vagy a kút és a templom körüli terek. Ezeket a néprajztudomány szakrális helyeknek, helyszíneknek nevezi. A paraszti társadalom azt tartotta, hogy az itt végzett tevékenység az egész közösségre kihat. A képen a krasznai református templomot látjátok, ami előtt hatalmas tér állt a fiatalok rendelkezésére.

A mezei munkák végeztével a fiatalok hazasiettek, átöltöztek, majd a megbeszélthelyen összetalálkoztak. A nagy nevetésekből, visításokból mindenki tudta, hogy éppen hol jár a falukerülő játék, vagy merre játszanak fogócskát, esetleg merre nyikorog az ördögmotolla. Ezt a játékot Erdélyi Mórnak sikerült lefotóznia a múlt század fordulóján.

Az ördögmotolla nagyon egyszerű, de annál veszélyesebb játék volt. Nem hiába látjátok a fotón is, hogy csak fiúk kapaszkodnak rá, a leányok pedig tisztességtől távolból követik csak az eseményeket. A nagyobb legények egy rönköt leástak a földbe, arra pedig úgy erősítettek fel egy szekérekereket, hogy az körbe-körbe forogjon. Végezetül a kerékre egy hosszú rudat erősítettek, s már kezdetét is vette nagy forgás, forgatás. A különböző fogócskák is igen kedveltek voltak, hiszen a fiataloknak lehetőséget adtak az ismerkedésre.

A leányok a falu egyik végéből indulva falukerülő játékokkal vonultak végig a falun, amibe a legények is bekapcsolódhattak. A legényekkel együtt aztán párválasztókat, fogócskákat játszottak. Gyakori volt, hogy akik ilyenkor egymást választották, azok házasságot is kötöttek később.

*Ördögmotolla. Nagydorog, Tolna m.
(Gyűjtötte: Erdélyi Mór, 1907)*

Asszony kisleányokkal. Mezőkövesd, Borsod m.
(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor, 1929)

A kisebbek, ha már elfáradtak, gyakran kuporogtak egy-egy idősebb ember köré, hogy azok történeteit, meséit hallgathassák. Ezen a mezőkövesdi fotón pont úgy ülték körbe a leányok az idősebb asszonyt, mint ahogy azt most az óvodákban teszik a kicsik, akik az óvó néni mellé kuporodnak.

Tanáraitok segítségével gyűjtsetek még olyan játékokat, melyeket elsősorban böjti időszakban játszottak a gyerekek, fiatalok. Jegyezzétek le!

A nagyböjti időszak utolsó vasárnapját a néphagyomány virágvasárnapnak nevezi. Ezen a napon, egy héttel húsvét előtt a keresztények Jézus jeruzsálemi bevonulására emlékeznek. A Biblia szerint az ünneplő tömeg a szamárháton közelgő Jézus elé szaladt, s zöld ágakat tettek eléje az útra. Míg a mediterrán tájakon pálmaágakkal emlékeznek erre az ünnepre, nálunk ekkor még csak a barka virágzik. Az ünnep előestéjén gyermekek és fiatalok kimentek a falu határába, és barkaágakat szedtek. Hazafelé egyházi énekeket énekeltek. Másnap mindenki igyekezett a templomba, hisz sok leánynak e napra készült el az új ruhája, csizmája. A leányok ilyenkor szívesen öltöztek világos, virágmintás viseletbe.

*Ködmönös asszonyok virágvasárnap.
Tura, Pest m.
(Gyűjtötte: Kankovszky Ervin, 1930)*

A barkaágakat a nagymise előtt szentelte meg a pap, majd körmenetet tartottak, s csak ezután következett a mise. A megszentelt ágakból aztán mindenki megfogott egyet és hazavitte. A képen látható turai asszonyok is hazafelé sietnek a barkákkal.

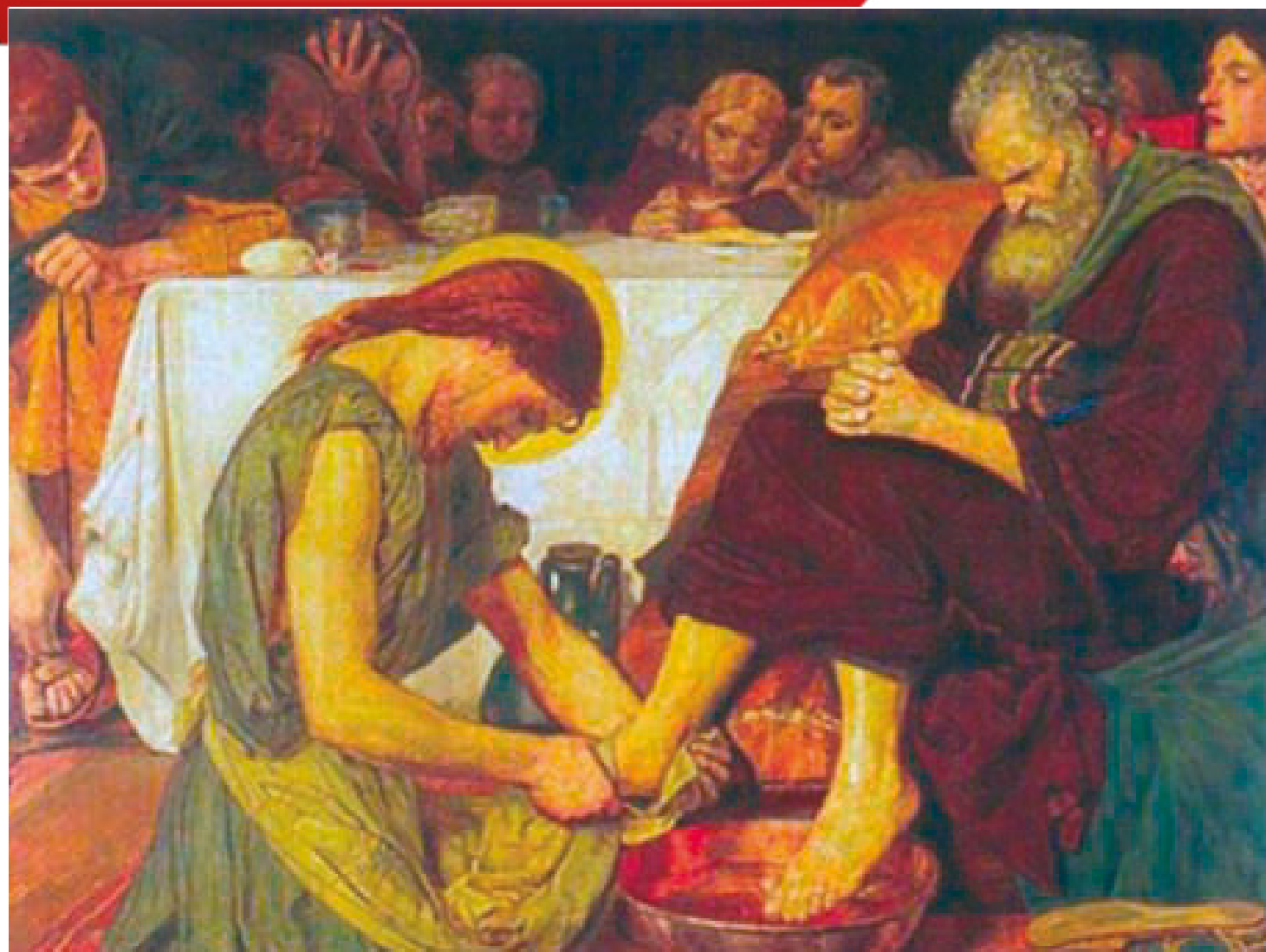
A hazavitt szentelt barkát aztán a nép sokféle célra használta fel. Sok helyen leszúrták a földjük határába, hogy az elűzze a férgeseket. Sok gazdasszony buzgón számlálgatta a barkaszemeket, hisz úgy tartották, hogy annyi kacsája fog kikelni az ültetésből. Az északi magyar nyelvterületen a virágvasárnapi barkaszentelés mellett kétféle leányszokás is élt. Ez a két szokás a kiszehajtás és a villőzés. A kiske egy menyecskének felöltöztetett szalmabábu volt. A ruhadarabjait a falu leányai adták össze, s aki nem adott reá semmit, azt kigúnyolták, megvetették. Miután felöltöztették a bábút, felsorakoztak mögé a leányok.

Elöl álltak az eladó sorban lévők, s leghátul a 4–5 éves kislányok. Énekszó kíséretében kivitték a falu határába, ahol először levetköztették, aztán vagy a vízbe vetették, vagy a legényekkel együtt a tűzbe dobták, miközben „Haj ki kiske kiszőce, gyűj be sódar gömböke ...” kezdetű dalt énekeltek.

A kiske vagy kisi egyébként egy szegényes savanyúleves, amit böjt idején ettek, a sódar pedig a sonka volt. Így vitték tehát ki a böjtöt, s hozták be a bőséget. Hazafelé aztán már együtt játszottak a legények és a leányok kapus- vagy hidasjátékokat.

*Kiske Bőjttemető menet. Boldog, Pest m.
(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor, 1933)*

Ford Madox Brown:
Jézus megmossa Péter lábait, 1851

Zoborvidéken, a magyar falvakban a kiszehajtás után a leányok fűzfaágakat szakítottak a falu határában. Azokat hazavitték, szépen felszalagozták, s házról-házra jártak a villőfával. Énekük végeztével a gazdasszony letört egy darabot az ágból, s megveregette vele a lányokat, miközben azt mondta:

„Mind menjetek férjhez!”

A villő szavunknak kétféle eredetére világított rá a tudomány. Átvehettük a szlávoktól is, ahol a vila szó tündért jelent, de lehet latin eredetű is, hiszen a villus szó lombot jelent. Azokban a falvakban, ahol a kiszés és a villőzés egyaránt megtalálható, valószínűsíthető, hogy a tél kivitelét és a tavasz behozatalát jelképezi e két szokás.

Virágvasárnaptól megkezdődik a nagyhét, mely húsvét vasárnapjáig tart. Bár az egész hét kiemelkedő fontosságú a keresztényeknél, a nagycsütörtök, a nagypéntek és a nagyszombat eseményei mégis kiemelkednek a többi közül.

Nagycsütörtökön azt mondják, hogy a harangok Rómába mennek, vagyis elnémulnak, s legközelebb csak nagyszombaton szólalnak meg, és a tüzeket is eloltották otthonaikban.

Ilyenkor a fiúgyermek felosztják egymás közt a falut, s kereplőkkel hívják a falut a templomba. A zajkeltés szokásában a gonoszűző szokást is felismerhetjük. Az utolsó vacsora emlékére, mint ahogy azt Jézus is tette tanítványaival, egyházi előljárók megmossák 12 szegény sorsú ember lábát. Ezt a szokást számos gazda is követte, így figyelmeztetve az embereket az alázatosságra. Liturgikus eredetű a pilátusverés is. Eperjesen például a templom elé összehordott ládákat a legények ripityává törték, mintha csak Pilátust verték volna, a maradványokból pedig nagyszombaton szentelt tüzet gyújtottak.

Sokkal szelídebb volt az a nagycsütörtöki szokás, amikor öregebb asszonyok összegyűltek a kálvárián vagy az útszéli keresztek mellett, s egész éjszaka imádkoztak. Ugyanúgy virrasztottak, mint annak idején azt Jézus tette az olajfák hegyén.

Nagypéntek Jézus kereszthalálának emléknapja, a legnagyobb böjt és gyász ideje. Ezen a napon csonkamisét tartottak a templomokban. A középkor óta ezen a napon minden templomban passiójátékokat mutattak be, ahol Jézus utolsó földi útját, szenvedéstörténetét kísérték végig a hívek. A templomokban jelképesen szent sírt is állítottak, melyet egész éjszaka őriztek a jézuskatonák, akiket a különböző céhekből, jámbor társulatokból választottak ki.

A nők számára dologtiltó nap volt a nagypéntek, hiszen úgy tartották, hogy az ekkor sült kenyér kővé válik. Nem lehetett mosni sem, mert akkor villám ütött volna viselőjébe. A nagypénteki hajnali vizet aranyvíznek, aranyosvíznek nevezték. Szótlanul kellett a vízhez menni, ott meg kellett mosakodni, majd némán kellett vissza is jönni. Az ilyen rituális mosdásnak gyógyító, szépségvarázsló ereje volt. Több helyen az állatokat is megittatták, megfürösztötték, hogy azok is egészségesek maradjanak.

Nagyszombat jellegzetes szertartása volt a tűzszentelés, illetve az új tűz meggyújtásának szertartása. A tüzet sok helyen a múlt évi szentelt barkákból lobbantották fel, de Göcsejben például a régi, elkorhadt temetői keresztet használták erre a célra. Az otthoni új tüzet ezek hazavitt paraszából lobbantották föl, s azon főzték meg a húsvéti ételeket. Egyes vidékeken a hamuból haza is vittek, amiből aztán tettek az állatok ivóvizébe, szétszórták a házakban, melléképületekben, hogy a szentelmény megvédje őket a csapásoktól.

Másik fontos esemény volt nagyszombaton a templomi keresztelővíz megszentelése is. Azt tartották, hogy akit először kereszteltek meg ebből a vízből, az egész életén át szerencsés és egészséges lesz. Ilyenkor gyakori, hogy a keresztszülők megajándékozzák a keresztgyermeküket.

A leglátványosabb vallásos szertartás azonban a feltámadási körmenet volt. Bár a középkorban húsvét hajnalán tartották, az újkorban az egyház nagyszombat estéjére hozta át. A körmenet útvonala, belső rendje, formája minden faluban, városban szigorúan kötött volt. Több helyen az asszonyok, még az idősebbek is fehér kendőkkel kötötték be a fejüket, a Jászságban még a ruhájuk is fehér volt. A körmenet élén legtöbbször a falu előljárója vitte a feltámadt Krisztus szobrát, másutt az a személy, aki a passióban Jézust énekelte. A körmenet ünnepélyességét emelte, hogy a menet útvonalán az ablakokban gyertyákat égettek.

Nagyszombaton véget ér a negyvennapos böjt, így a körmenetről hazatérően a család ünnepélyesen elfogyasztotta a húsvéti vacsorát, mely nagyrészt sonkából és tojásból állt.

A következő naptárakba jelöljétek be az idei nagyböjt és húsvét időpontját, majd karikázzátok be az idén tanult nagyböjti jeles napokat!

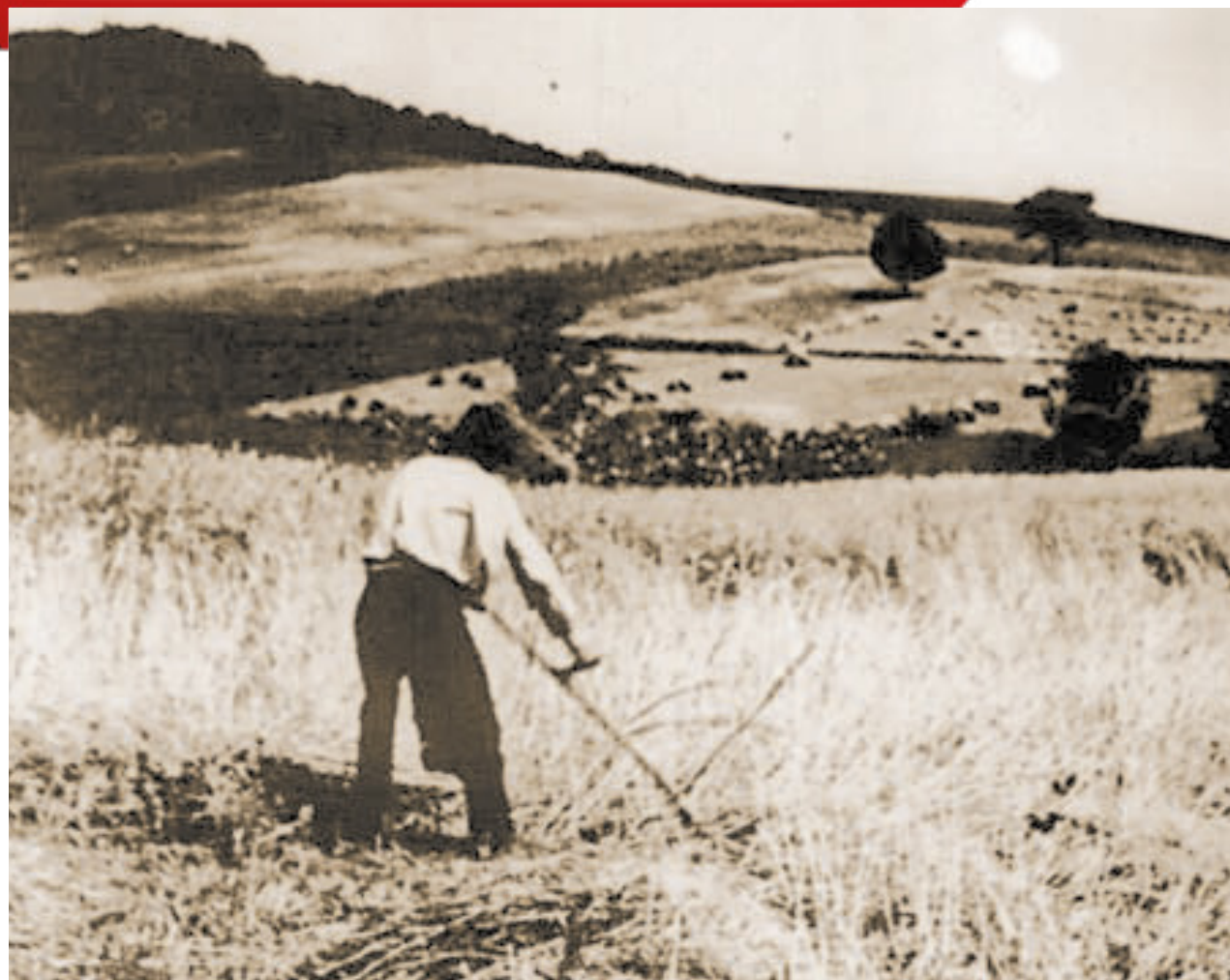
	[]						
hét	hétfő	kedd	szerda	csütörtök	péntek	szombat	vasárnap
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	[]						
hét	hétfő	kedd	szerda	csütörtök	péntek	szombat	vasárnap
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	[]						
hét	hétfő	kedd	szerda	csütörtök	péntek	szombat	vasárnap
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

A katolikus egyházban a húsvéti ünnepkört a következő vasárnap, a fehérvasárnap zárja le. Elnevezése onnan ered, hogy a korai kereszténységben a nagyszombaton kereszteltek, ekkor vehették le a kereszteléskor magukra öltött fehér ruhákat.

Másik elnevezése ennek a napnak a mátkáló vasárnap. A paraszti hagyományban ezen a napon szertartásos körülmények kíséretében főleg a leányok kötöttek barátságokat. Az ilyen módon kötött barátságok sokszor életük végéig tartott. Felővén egymás keresztkomái lettek, így erősítvén meg kapcsolatukat. Legtovább a Dunántúlon és Moldvában maradt fenn ez a szokás. Ezen a napon a leányok egy díszes edénybe, a komatálba piros tojást, süteményt, gyümölcsöt és bort tettek, majd mindezeket szépen kendőbe kötötték, néhány helyen még fel is szalagozták. Aztán egy kisebb leánnyal elküldték a legkedvesebb pajtásaiknak, akik viszonzták az ajándékot.

Aratás. Bogdánd, Szilágy m.
(Gyűjtötte: Molnár Vilmos, 1942)

Az aratásnak azt a fázisát láthatjátok a képen, amikor a búzaszálakat kaszával aratja egy ember.

Soroljátok fel, hogy ti kiknek készítenétek komatálat, és mit csomagolnátok bele!

A kenyér élete azonban a földeken kezdődik. Szorgos kezek törik fel a búzaszemek számára a földet, gondoskodó ujjak szórják szét a magokat, s erős markok ragadják meg a búzaszálakat, amikor eljön az ideje. A magyar nyelvterületen úgy tartották, hogy **Péter-Pál napján (június 29-én)** szakad meg a búza töve, ekkor **kezdődhet meg az aratás**. A munka megkezdése előtt az aratók elmentek a templomba, s munkájukra áldást kértek a papoktól. Ezután kimentek a határba, a munka előtt letérdeltek, és Isten segítségét kérték.

Az utolsó vacsorán a bornak és a kenyérnek kiemelkedő szerepe van, hisz az átváltozás során Krisztus vérévé és testévé váltak. A keresztényeknél így a bor mellett a kenyér mindig is fontos, kiemelkedő figyelemmel bír. Sok szólásunkban a kenyér az élet szinonimájaként tűnik fel.

Gyűjtsetek ilyen szólásokat, közmondásokat, és jegyezzétek le!

Aratók az uraságnál jelentkeznek Kazár,
Nógrád megye
(Gyűjtötte: Erdélyi Zoltán 1961)

Sok helyen az először aratókat felavatták, feneküket a földhöz verték, majd a marokszedők elkapták őket, s bekötötték őket. Az első búzaszálaknak, kévéknek nagy jelentőséget tulajdonítottak. Abból adtak a baromfi-nak, hogy azok egészségesek legyenek, az első búzaszálakkal pedig körülkötötték a derekukat, hogy az később ne fájduljon meg a nehéz munkától.

Tanáraitok segítségével írjátok le a kézzel aratás fázisait!

Az aratókat elsőként meglátogató gazdát vagy annak rokonát elfogták, s a learatott gabona szalmájával megkötötték. Szabadulni csak bor vagy pénz ellenében tudott. A legtöbb hagyomány azonban az aratás végéhez kapcsolódott. Leginkább egy kis helyen talpon hagyták a búzát, hogy a jövő évi termés is jó legyen. Az utolsó kévéből mindenki vitt haza egy keveset, hogy azt vagy a szárnyas jószágok elé szórja, vagy a karácsonyi jóslásokhoz tegye félre. Az utolsó kévéből főleg Erdélyben ma is megfonják az aratókoszorúkat, amik lehetnek csiga vagy kereszt alakúak, vagy koszorúra fonottak. Régen gyakran felszalagozták, s úgy vitték el a gazdához.

A képen ezt a szokást láthatjátok. Figyeljétek meg a polgári és a paraszti viselet mennyire eltért egymástól.

Útban a gazda háza felé a kapukból egy-egy vödörrel ugrottak elő a falusiak, s a koszorút, meg az azt vivőket jól megöntötték, hogy a gabona jövőre is elég esőt kapjon. A koszorút általában a mestergerenda fölé akasztották, de Kalotaszegen például az úrasztala fölé erősítették. Vetéskor ebből is kimorzsolták a szemeket, és a többi közé keverték. Az aratás végeztével a legtöbb helyen aratóbált, aratóünnepséget tartottak, melynek költségeit a gazda állta. A multság este kezdődött, és sokszor másnap reggelig tartott.

Szüretelés, Sióagárd, Tolna m.
(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor, 1929.)

Egyes vidékeken az aratási felvonulás augusztus 20-án volt. Ezen a napon van az új kenyér ünnepe is, de ekkor emlékezünk meg államalapító királyunkról is. E napot Mária Terézia nyilvánította országos üneppé 1774-ben, de a Szent Jobb körmenet szokása ennél fiatalabb, hiszen az első ünnepélyes körmenetet 1818-ban rendezték.

Az úrvacsorán a kenyér mellett a bornak is kiemelkedő jelentősége van, mint már azt említettük. A magyar nyelvterületen számos bortermő vidék öregbíti hazánk hírnevét.

Gyűjtsetek össze és írjatok le egy pár híres magyar bortermő vidéket, és azt is írjátok mellé, hogy milyen fajta borral vált híressé!

A szüret ideje tájegységenként változó, hiszen a természeti adottságokat, a napsütéses időszakot is figyelembe kell venni. A paraszti kultúrában azonban mindig valamilyen jeles naphoz kapcsolódott. A legkorábban, Szent Mihály napján (szeptember 29.) az Alföldön kezdték meg a szüretet, a legkésőbb, Simon-Júdás napon (október 28.) pedig Tokaj-Hegyalján.

A kisebb szőlőkben, mint ahogy ma is, a család meghívott segítőkkel szüretelt társasmunkában. A családok kölcsönösen segítettek egymásnak. Ételről, italról a gazda gondoskodott, a szüretelők pedig a szőlőből, mustból kóstolót vihettek haza.

Egy ilyen társasmunkában végzett szüretet láthattok a képen is. A szüretelők fából készült tálakba szedték a fürtöket, majd egy faputtyonyba gyűjtötték össze.

A hatalmas szőlőgazdaságokban azonban a szőlőt csak bérmunkában vagy robotmunkában tudták leszüretelni. A szüreti szokások nagyban hasonlítottak az aratási szokásokra. A legtöbb szokás itt is a munka bevégzéséhez kapcsolódott. Ekkor is volt gazdakötözés, koszorúkészítés, koszorúvivők leöntése vízzel, és persze a mulatság sem maradhatott el. Tokaj-Hegyalján például a szüreti felvonulás élén egy legény haladt, oldalán két leánnyal. Mögöttük ment a két sáfár, akiket a baksus alakját vivő két legény követett. A baksus figurája egy hordón keresztbe tett lábbal ülő alak volt, kezében lopótökkel és borospohárral.

Bár a kutatók rávilágítottak arra, hogy ez a figura német hatásra jelent meg a magyar szokásrendben, bizonyára ti is felfigyeltetek az összezsengésre a magyar baksus és a görög isten, Bacchus neve kapcsán. A menetben a figurát a szüreti koszorút vivő leányok követték. Utánuk a kereplővel zajt csapó leányok, legények sora ment, de a felvonulók között maszkos alakoskodók is voltak. A felvonulások állandó eleme volt a bodnártánc vagy más néven a kádártánc, mikor is a kádárlegények hordóabroncsokkal adták elő ügyességi táncukat. A felvonulást aztán a reggelig tartó szüreti bál követte.

Örömmel tapasztalhatjuk, hogy erről a szokásról újabban nem kell múlt időben beszélni, hiszen a helyiek felelevenítették régi hagyományaikat, és minden őszszel ellátogathatunk oda, hogy a saját szemünkkel láthassuk azokat. Az év során rendezett mulatságokban mindenki részt vett. A gyermekek ott sertepertéltek a szülők körül, a fiatalok a tánc mellett beszélgettek, ismerkedtek, az idősek pedig visszahúzódva figyelték a fiatalabb nemzedékeket. Az öregek erejük csökkenésével folyamatosan visszahúzódnak, átadják helyüket a fiataloknak. Kiszolgáltatott helyzetükben a középső korosztályra kell támaszkodniuk, fokozatosan abbahagyják a nehéz fizikai munkát, és inkább tapasztalataik átadásával igyekeznek a felnövő nemzedéket okítani. A nagyszülők így kiemelt szerepet töltenek be az unokák nevelésében.

Az emberi élet utolsó szakasza az idős kor, mely a halállal zárul le. Az öregek nem csak lélekben készülnek fel a halálra, nem csak a mások halálával foglalkoznak, hanem a sajátjukra is felkészülnek. Amikor már érzi valaki, hogy nemsokára jön érte a Kaszás, igyekezett maga körül mindent rendbe tenni. Megadta tartozásait, hogy a családja ne szégyenkezzen miatta, igyekezett kibékülni haragosaival. Akinek erdeje volt, az még azt a fát is kijelölte, amiből a koporsója és a fejfája készüljön. Az asszonyok a maguk és az uruk számára is összekészítették a halálra való batyut, amiben ruha, állfelkötő kendő és a szemfödél is össze volt készítve, s azt is tudták, hogy melyik sírba fogják leengedni őket.

Bár a halál az élettel jár együtt, természetes velejárója, mégis akadtak megfigyelések, hiedelmek, melyek szerint előre meg lehetett mondani, hogy ki mikor és hogyan fog meghalni.

*Református halottasház belseje Diósjenő, Nógrád m.
(Gyűjtötte: Gönyey (Ébner) Sándor, 1937.)*

Ha egy csecsemő köldökzsinórral a nyakán született, biztosak voltak benne, hogy kötéltől fog meghalni. De országszerte elterjedt az a babona is, hogy ha valakinek álmában kihúzzák a fogát, akkor a rokonságából távozik valaki az élők sorából. A házkéményre szállt bagoly, halálmadár is valamelyik ottlakóért jött.

Ha egy családban haldokló volt, akkor az első szobát vagy a tiszta szobát kitakarították, minden felesleges bútordarabot kivittek belőle. Lehetőleg olyan ágyba fektették, amiben már meghalt valaki, hogy ő is könnyebben menjen utána. A haldokló híre hamar elterjedt a faluban, és ha még magánál volt, igyekeztek a családtagok, az ismerősök eléje járulni, hogy áldását kérjék. Haragosai is eljöttek, hogy a beteg bocsánatát kérjék a maguk nyugalma miatt is. Igyekeztek minden kívánságát teljesíteni, lesték utolsó szavait. A fájdalommal küszködő, kínlódó haldoklóhoz vagy javasasszonyt hívtak, máshol énekes, olvasós asszonyokat, férfiakat, hogy a betegért mondott ima segítsen rajta. Legtöbbször a haldokló szenvedését úgy enyhítették, hogy a férfiak a mestergerendával párhuzamosan a földre helyezték, hátha hamarabb tér meg az anyaföldhöz.

A halál pillanatában letakarták a tükröket, a fénylő tárgyakat, és egyes felekezeteknél még az ablakokat is kitárták egy pillanatra, hogy a lélek könnyebben távozhasson.

A kihűlt testet vagy csak arcát és a kezét megmosták, megfésülték, szemére pénzermét tettek, állát felkötötték. A mosdóvizet olyan helyre öntötték, hogy senkinek ne kerüljön az útjába, mert aki belelép, annak sárgaságot okoz.

Aztán szép illően, a helyi hagyományoknak és korának megfelelően ünneplőbe felöltöztették. A katolikusoknak a kezét a mellkasukon összekulcsolták, az olvasóval kötötték össze, melybe szentelt gyertyát és imakönyvet tettek. A férfiak ezalatt elkészítették a ravatalt, amit az utcára néző szobában állítottak fel, párhuzamosan a mestergerendával. Ezt díszesen hímzett, sokszor nemzedékeken át hagyományozódott halotti lepedővel terítik le. Erre helyezik rá, mintegy emelvényre a halottat, akit a szemfedővel takarnak be. A szemfedőt csak éjszakára terítik az arcára, hogy aludjon.

*Gyászmenet. Diósjenő, Nógrád m.
(Gyűjtötte: Morvay Péter 1963.)*

A halálesetet valamelyik férfi hozzátartozó vagy a család megbízottja jelentette be a hatóságoknál és az egyháznál is. A falu a harangozásból értesült, hogy meghalt valaki, s a harangozás módjából tudták meg a halott nemét, korát és társadalmi rangját. A kiharangozás után a rokonoknak, szomszédoknak, ismerősöknek illő volt a halottat meglátogatni. A látogatókat illet a háziaknak megvendégelni, de mivel a házban ilyenkor munkatilalom volt, még a tüzet is eloltották, a szomszédok segítségét kérték.

A kiterített halott mellett éjszakánként virrasztottak. Az első estéjén csak a szűkebb rokonság volt jelen a közeli barátokkal, ismerősökkel. Csak a második esti virrasztásra mehetett el az, aki úgy érezte, hogy a halott mellett kell lennie. Nem hívták el, de elvárták azokat az idős asszonyokat, akik szépen énekeltek és imádkoztak a női rokonsággal a halott mellett. Az énekek és az imák sorrendje kötetlen volt, az asszonyok néha elhallgattak vagy beszélgetéseikben a halottra emlékeztek. A férfiak a másik szobában gyűltek össze. Ők szintén imákat mondtak, énekeltek, de ők nagyobb szüneteket tartottak, többet beszélgettek. A halottat a legközelebbi rokon meg is siratta. Ezek énekes siratások voltak. Bár ez a műfaj alapvetően improvizatív, a nő félrevonult, átgondolta, hogy miket fog kiénekelni magából.

Vigyáznia kellett, hogy rokonát kellően elsirassa, de ne is nagyon jajveszékéljen, mert a közösség mindkettőt megszólta. A siratók dallama minden esetben lefelé hajló, elhalkuló, mint maga a sírás is. A sirató elbúcsúztatja benne a halottat, dicséri jó tulajdonságait, vádolja, hogy miért hagyta itt szeretteit.

A temetés napján aztán a halottat a koporsóban az udvaron ravatalozták fel, hogy a szertartáson mindenki részt tudjon venni. Az egyházi szertartás után kikísérték az elhunytat a temetőbe, ahol a rokonok által megásott sírgödörbe tették. Egy ilyen gyászmenetet láthattok a közölt képen is. Elöl megy a lelkész a kántorral, aztán a zsoltároskönyvből éneklő férfiak következnek. Utánuk viszik a rokonok a vállukon a halottat, s a menetbe folyamatosan kapcsolódnak be az asszonyok is.

*Halotti tor. Gyimesközéplak, Csík m.
(Gyűjtötte: Hofer Tamás 1968.)*

A temetés után ülték meg a halotti tort, ami az elhunyt emlékezetére ült lakoma volt. Ide nem mehetett mindenki, csak akit a hozzátartozók meghívtak. Miután mindenki az asztalhoz ült, egy közös imát mondtak el vagy a pap vagy a kántor vezetésével. Az asztali áldás után egyszerűbb ételeket szolgáltak fel a vendégeknek. Ez alól az a halotti tor volt kivétel, ahol az elhunyt fiatal volt, és nem házasodott meg. Erre vonatkozóan több adat is van, hogy ilyen esetben az ételek sorrendje, mennyisége olyan volt, mintha a halott lakodalmát ülték volna meg. A toron legtöbbször egy hosszú asztalhoz vagy asztalokhoz ültek le, akár csak a lakodalmakon.

A fotón egy gyimesközéplaki tor egy pillanatát kapta el a fotográfus.

A sírok helyét a temetőben sírjelek jelzik. A katolikus vidékeken keresztet, a protestáns temetőben fejfákat állítottak a halottak emlékére. Ezeken jelezték, hogy ki nyugszik a föld alatt, esetleg hogy mikor született és mikor halt meg. A régebbi temetőknek nem volt egységes képe, csak az újabbakat rendezik parcellákba.

Bár halottjainkat eltemetjük, hiányuk sokáig fáj. Ennek a hiánynak a kifejezője a gyász, mely során az elhunyt emlékét őrizzük. A gyászolók legszűkebb körébe a család tartozik, akiket hátramaradottaknak nevezünk. A házastársat ezután már özvegynek nevezik, a fiatal, kicsi gyermekeit pedig árváknak. A gyász hossza függött az elhunyt korától és rokonsági fokától. Leghosszabb ideig a szűk család gyászolt, egy évig. A csecsemőket hat hétig, a fiatalokat hat hónapig, míg a házastársat, a szülőket, idősebb gyermekeket akár egy évig, esetenként élete végéig is gyászoltak. Manapság a gyász színe a fekete, de régen a gyász idején fehérbe öltöztek. Ennek magyarázata az, hogy a fehér anyag a legegyszerűbb. A fehér gyász viselése legtovább a Dunántúlon, Csököly falujában élt.

A gyász ideje alatt nem nótáztak, nem jártak mulatságokba, tartózkodtak a közösségi megjelenésektől. Csak a templomba jártak el, s csak az egyházi énekeket énekelték. A gyászév alatt az özvegy nem házasodott újra. Ha a közeli rokonok lakodalmat terveztek, inkább azt is elhalasztották egy évvel. A halottról való megemlékezés spontán vagy kötött módja legtöbbször a temetőben, a templomokban volt. A halottakért a nevesebb évfordulókon misét mondattak, gyertyát gyújtottak.

A sírokat évenként egyszer – katolikusoknál mindenszentek napján (november 1.), protestánsoknál halottak napján (november 2.) – díszítették fel. Szalagokat kötöttek a fejfákra, keresztekre, gyertyákat gyújtottak az ünneplőbe felöltözött rokonok. Míg a gyertyák elégték, addig imádkoztak vagy beszélgettek, hiszen erre az alkalomra a távoli rokonok is hazalátogattak.

Írjatok egy példát arra, hogy melyik országban, országokban gyászolnak még fehérben!